

EUROOPA KOLLEDŽI LOENGUD

VIHIK NR. 11

Liina Kulu ja Heili Riik

**KESK- JA IDA-EUROOPA RIIKIDE NING
EUROOPA LIIDU VAHELINE KAUBAVAHETUS
PÄRAST EUROOPA LIIDU IDALAIENEMIST**

TARTU 2001

Vastutav toimetaja
Liina Kulu

Keeletoimetaja
Katrín Raid

Kaane kujundanud
Ain Sakk

Käesoleva brošüüri ilmumist rahastab
Riigikantselei Euroopa Liidu Infosekretariaat

© TÜ Euroopa Kolledž, 2001
ISBN
Tartu Ülikooli Kirjastus
Tiigi 78, Tartu 50410

SAATEKS

Eesti valmisolek Euroopa Liiduga ühinemiseks seisneb nii seadusandlus- ja haldussuutlikkuses kui ka majandusliku lõhe vähendamises võrreldes Euroopa arenenud riikidega. Samas on Eesti liitumisel Euroopa Liiduga äärmiselt oluline ka inimeste valmisolek teadliku valiku tegemiseks, tuginedes mitmekülsele informatsioonile ühinemise või mitteühinemise tagajärgede kohta. Seetõttu vajab ühiskond laialdast arutelu selle üle, millised tulemused kaasnevad liitumise või mitteliitumisega nii Eesti jaoks tervikuna kui ka üksikute regioonide ja konkreetsete valdade või teatud elanikkonnakihtide lõikes. Just sellise arutelu algatamine ja edendamine on olnud eurointegratsioonialase rahvakoolituse põhieesmärk.

Koostöös Riigikantselei Euroopa Liidu Infosekretariaadiga alustasid Avatud Hariduse Liit (AHL) ja TÜ Euroopa Kolledž eurokoolituse projektiga 1998. a. sügisel. Tänapäevaks on juba nelja õppesemestri vältel tegeldud eurokoolitusprojekti peamise eesmärgiga Euroopa Liidu alase huvitatuse ja informeerituse tõstmisega ning Eesti ühinemisprobleemidest ülevaate andmisega. Informatsiooni on lehitatud regionaalsel tasandil ning eurokoolitusse on kaasatud kohalikke avalikkust nii AHL koolitusvõrgustiku kui maakondlike Euroopa Liidu infopunktide kaudu.

Eurokoolitusprojekti osalevad lektorid ja õppuste läbiviijad on vastava ettevalmistuse saanud TÜ üliõpilased ja magistrandid ning eurointegratsiooni maakondlikud teabekorraldajad. Iga lektorina esinev üliõpilane või magistrant on läbinud Euroopa Kolledži korraldatud 20-tunnise eurokoolitusprogrammi, mille raames on õppurid saanud teavet nii Euroopa Liidu eri valdkondade kui ka Eesti olude kohta Euroopa Liiduga integreerumise kontekstis. Lisaks sellele on tudengitele õpetatud avaliku esinemise ja täiskasvanute koolituse põhitõdesid.

Rahvakoolituse kuulajate ringi ning kohalike eurodebattide organiseerimine ja õppuste korraldamine on olnud AHL piirkondlike keskuste ülesanne.

Tänu Riigikantselei Euroopa Liidu Infosekretariaadi initsiatiivile on osutunud võimalikuks hakata publitseerima loenguid, mis põhinevad valdavalt TÜ Euroopa Kolledži eurokoolitusprogrammide ja Euroopa Liidu temaatikat käsitlevate konverentside materjalidel. Käesolev vihik on Euroopa Kolledži loengute sarjas ilmuvatest brošüüridest kümnes. Loengute avaldamise eesmärgiks on suurendada avalikkuse informeeritust Euroopa Liidust ja saavutada asjakohases arutelus uus kvaliteet, mis tugineb argumenteeritud ja akadeemiliselt põhjendatud seisukohtadel. Brošüüridesse on üritatud koondada uuemat informatsiooni, mis annab kasutajale senisest täpsema ettekujutuse Euroopa Liidu poliitikast ja

tegevusest Eesti perspektiividest lähtudes. Seega ei ole tegemist pelgalt õppe-
materjaliga, vaid õppekirjandus on seotud teadusliku lähenemisega.

Head lugemist soovides

Peeter Vihalemm, AHL juhatuse esimees
Raul Eamets, TÜ Euroopa Kolledži asedirektor

SISSEJUHATUS

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide (edaspidi ka KIE) Euroopa Liidu suunalise integratsiooni näol on tegemist dünaamilise protsessiga. Juba siirdeprotsessi algusfaasis väljendasid nii Euroopa Liit kui ka Kesk- ja Ida-Euroopa riigid valmisolekut vastastikuseks majandusalaseks integratsiooniks. Praeguseks on vastastikused suhted arenenud pelgalt majanduslikust koostööst (kaubandus- ja majanduskoostöö kokkulepped, vabakaubanduslepingud) ka poliitiliste elementidega ühistegevuseks (assotsiatsioonilepingud) ning integratsiooni lõppfaasina näevad mõlemad osapooled Euroopa Liidu idalaiendust.

Lähtudes Eesti Vabariigi väliskaubanduspoliitikas valitsevast suunitlusest avatusele, liberaalsusele ja integratsioonile lääne turumajanduslike maadega (mida sageli nn. Euroopa-keskseks poliitikaks nimetatakse), on Euroopa Liidu poolsed seisukohad ja hinnangud Eesti jaoks eriti olulised. Tõsiseks märgiks Euroopa Liidu positiivsest hoiakust siirdemaade integratsioonipüüdlustele on kaheksa siirderiigi Poola, Ungari, Sloveenia, Tšehhi, Slovakkia, Eesti, Läti ja Leedu kutsumine ühinemisläbirääkimistele EL-iga. Samas on aga võimaliku idalaienduse puhul üles kerkinud mitmeid küsitavusi ja lahkavusi, mis tulevad edasises integratsiooniprotsessis sisalduvatest sotsiaalmajanduslikest probleemidest. Kuna väliskaubandussuhetel on riigi majanduses oluline roll, on Eesti väliskaubanduspoliitikas ja väliskaubandussuhetes toimuvad muutused üheks tähtsamaks küsimusteringiks. Seda eriti kontekstis, kus siirdemaade ja Euroopa Liidu vaheline kaubandusbilanss on tugevalt esimese kahjuks defitsiidis.

On tõsiasi, et Euroopa Liiduga ühinemise mõjudest adekvaatse pildi saamiseks ei piisa üksnes Eesti majanduses toimuvate muutuste analüüsimisest. Et määratleda Eesti positsiooni teiste kandidaatriikidega võrreldes, on väga oluline omada ülevaadet ka teistes siirdemaades toimuvast. Väliskaubanduslikus plaanis on idalaienemises osalevad üleminekuriigid kohustatud üle võtma Euroopa Liidu ühtse väliskaubanduspoliitika ja loobuma ühtlasi oma senisest autonoomsest väliskaubanduspoliitikast. Kuivõrd aga praegu rakendatav väliskaubanduspoliitika on üleminekumaade lõikes erinev, siis erinevad riigiti ka Euroopa Liidu ühtse väliskaubanduspoliitika ülevõtmise tagajärjed.

Eeltoodust tulenevalt on käesoleva brošüüri eesmärgiks analüüsida Euroopa Liiduga ühinemise mõju siirderiikide väliskaubandusele. Analüüs põhineb nii laienemise osapoolte seni rakendatava väliskaubanduspoliitika erinevuste väljatoomisel ja kommenteerimisel, regionaalse majandusintegratsiooni erinevate teoreetiliste kontseptsioonide käsitlemisel, Euroopa Liidu seniste laienemiskogemuste tutvustamisel kui ka siirdemaade ja Euroopa Liidu vaheliste seniste kaubandussuhete vaatlemisel. Brošüüri mahu piiratuse ja andmete kogumise

raskuste tõttu käsitletakse mõnel juhul üksnes nn. esimese laienemisläbirääkimiste vooru riike. Samuti piirduakse üksnes võimalike muutustega väliskaubanduses. Põhjalikuma vaatluse alt jäävad välja muud valdkonnad, mis on väliskaubanduslike muutustega kaudselt seotud. Näiteks eeldab Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ettevalmistamine ühinemiseks Euroopa Liiduga kandidaatriikide majandusvaldkondade harmoneerimist Euroopa Liidu seadusandlusega. Ühtse turu kriteeriumite täitmise eesmärgil on siirdemaades toimunud maksupoliitika ja fiskaalpoliitika harmoneerimine ning ulatuslik privatiseerimine. See on avaldanud mõju nii Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ettevõtete konkurentsivõimele kui ka väliskaubandusele. Samuti on mõlemat mõjutanud Euroopa Liidu struktuurifondide eraldised.

Et saada terviklikumat pilti väliskaubanduses toimuvatest muutustest Euroopa Liidu idalaienemisel, soovivad autorid tutvuda ka käesolevas sarjas varem avaldatud vihikuga nr. 2 "Muutused Eesti väliskaubanduses Euroopa Liiduga ühinemisel".

KESK- JA IDA-EUROOPA RIIKIDE VÄLISKAUBANDUSPOLIITIKA VÕRDLUSES EUROOPA LIIDU VÄLISKAUBANDUS- POLIITIKAGA

Ühtse Euroopa akti allkirjastamisega 1987. aastal pandi Euroopas alus ühtsele turule, mille piires toimub piiranguteta kaupade, teenuste, kapitali ja tööjõu vaba liikumine. Seda täiendati 1992. aastal allkirjastatud Euroopa Liidu asutamislepingus ehk Maastrichti lepingus (The Economics... 1994, lk. 7). Lepingu artikkel 3 näeb ette liikmesriikidevaheliste tollimaksude ja kvootide tühistamise ning ühtse väliskaubanduspoliitika loomise kolmandate riikide suhtes. Artikkel 9 sõnastab eelnenu konkreetsemalt: “Ühendus peab baseeruma tolliliidul, mis kehtib kõigi kaupade kohta ja keelab ekspordi- ja impordimaksude või muude sarnase mõjuga piirangute kehtestamise liikmesriikide vahel, lisaks kehtestatakse ühine välistoll kolmandate riikide suhtes” (Hansen *et al.* 1997, lk. 17).

Euroopa Liiduga ühinedes tuleb KIE riikidel kindlasti üle võtta nimetatud neljast kolm vabadust – tööjõu liikumisvabadus võib siirdemaadele mitte laieneda –, sealhulgas ühtne väliskaubanduspoliitika ja mittetolliliste piirangute aluseks olev seadusandlus. Seega on lühiajalised väliskaubanduslikud muutused siirderiikides tingitud eelkõige liidu väliskaubanduspoliitiliste instrumentide rakendamisest seniste natsionaalsete vahendite asemel. Euroopa Liidu üks tähtsam ja lihtsamini mõõdetav väliskaubanduspoliitiline instrument on liidu ühtne välistoll. Kandidaatriikide ja Euroopa Liidu tollitaseme erinevuste mõõtmise abil on võimalik ligikaudselt hinnata ühinemisest tulenevate muutuste suunda ja ulatust Kesk- ja Ida-Euroopa riikide väliskaubanduses.

Euroopa Liidu ühtne välistoll diskrimineerib kaubavahetuses kolmandaid riike, olles seega vastuolus GATT-i põhimõtetega. Sellise käitumise peamiseks eesmärgiks pole aga mitte kolmandatele riikidele võimalikult kõrgete välistollide kehtestamine, vaid järk-järguline ühtse välistolli vähendamine WTO multilateraalsete lepingute raames (Common Commercial... 1999). Seniste GATT-i läbirääkimiste tulemusena ongi EL-is tollimakse märgatavalt vähendatud. Kaalutud keskmiste tollimäärade võrdlemisel peab aga arvestama sellega, et tulenevalt rakendatud meetodikast võib tööstuskaupade keskmine tollimäär suures osas erineda. Kaminski (Kaminski 1999, lk. 10) töös esitatud arvutuste kohaselt on Euroopa Liidu tööstuskaupade keskmine tollimäär 2,8%, Hanseni järgi on vastav näitaja aga 4% (Hansen *et al.* 1997, lk. 112) ning Hoeller *et al.* arvutuste kohaselt on see koos töödeldud toidukaupadega 7,7% ja ilma 4,2% (Hoeller *et al.* 1998, lk. 30).

EL-i tollid varieeruvad vahemikus 0–1009,9%, olles kaubagruppide lõikes keskmiselt 0–59%. Nagu ilmneb tabelist 1, on EL-i väliskaubanduspoliitika kõige proteksionistlikum põllumajandustoodete, toiduainete ja tekstiili osas.

Tabel 1

Euroopa Liidu kaalutud keskmised Uruguai voo ru järgsed enamsoodustusrežiimi tollimäärad

Toote grupp	Tollimäär (%)
Põllumajandus, kalandus, metsandus	10,7
Kaevandus	0,6
Tööstuskaubad	7,7
Toiduained, joogid, tubakas	32,5
Tekstiilitooted	9,8
Puit ja puidutooted	3,4
Paber ja paberitooted	4,7
Keemiatooted ja petrooleum	5,3
Mittemetallilised mineraalained	3,9
Metallilised tooted	3,6
Töödeldud metallitooted	4,3
Muud tööstuskaubad	4,2

Allikas: Hoeller *et al.* 1998, tabel 7, lk. 30.

Uruguai voo rus toimunud Euroopa Liidu kaubanduspoliitika liberaliseerimine hõlmab üksnes tööstuskaupu. Liidu väliskaubanduspoliitika nn. tundlike kaupade põllumajandustoodete, tekstiili, terase, söe, keemiakaupade ja elektronika osas on j ärjekindlalt proteksionistlik. Osalt on selline poliitika tingitud Euroopa Liidu pingutustest vältida massilise tööpuuduse vallandumist traditsioonilistes sektorites. Teisest küljest võib proteksionistlik kaubanduspoliitika seonduda eesmärgiga hoida ära välismaiste oligopoolsete sektorite lisakasusid, mis tekiksid vabakaubanduse tingimustes (Hansen *et al.* 1997, lk. 112). Kahest esitatud põhjendusest on tõenäolisem esimene. Seega on Euroopa Liidu teatud määral proteksionistlik kaubanduspoliitika tihedas seoses teiste majanduspoliitika valdkondadega. Tööhõive-, põllumajandus- ja tööstuspoliitika mõjutavad kaubanduspoliitikat eelkõige proteksionismi suunas, proteksionism aga vähendab konkurentsi ühisturul, olles nii vastuolus konkrentsipoliitikaga.

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide tööstuskaupadele rakendatav keskmine tollimäär oli enne assotsiatsioonilepingute sõlmimist vahemikus 6,2–7,7%, lepinguid sõlmides taotleti selle vähendamist aga 2,5%-ni (The Economic Interpretation... 1994, lk. 88). Siiski oli Brückeri (vt. Brücker 1997) järgi EL-i poolne keskmine tollimäär Kesk- ja Ida-Euroopa riikide tööstustoodetele 1997. aastal keskmiselt 4%, jäädes vahemikku 0– 5%.

Euroopa Liidu poolt rakendatavate kaubanduspoliitiliste abinõude hulka kuuluvad lisaks tollimaksudele ja koguselistele piirangutele ka muud piirangud. Neist eriti suure tähtsuse on EL-i kaubanduspoliitiliste vahendite hulgas pärast Uruguai voo omandanud dumping- ja subsiidiumivastased tollid, mis on tegelikult ka osa EL-i konkurentsipoliitikast (Hansen *et al.* 1997, lk. 106). Samas on Euroopa Liit ainulaadne kaubandusblokk selles osas, et liikmesriikidel on ühine dumping- ja trustidevastane poliitika ning ka ühine organ sellealaste vaidluste lahendamiseks (Hoekman 1998, lk. 49).

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide väliskaubanduspoliitikas on Euroopa Liiduga ühinemise kontekstis kõige olulisem aspekt see, millise iseloomuga on ülemineku- maade kaubanduspoliitika ning kui suur on tollimaks kolmandate riikide suhtes. Samuti vajab siirdemaade puhul uurimist mittetolliliste piirangute rakendamine Euroopa Liidu suhtes. Nende põhjal on võimalik hinnata siseturuga ühinemisest tulenevate kaubanduslike muutuste suunda.

Liitumisläbirääkimistel osalevad siirderiigid on oma väliskaubanduspoliitika poolest heterogeenne riikide grupp. Sloveenia, Tšehhi, Slovakkia, Ungari, Poola ja Rumeenia on alates 1995. aastast ning Bulgaaria 1996. aastast WTO liikmed (Designing new... 1997, lk. 81). Nende riikide maksimaalsed tollimäärad on piiritletud WTO lepinguga. Keskmiselt on need siiski kõrgemad kui EL-i välistollid. Samuti on suhteliselt proteksionistlik Läti ja Leedu väliskaubanduspoliitika, kus tolle rakendatakse eelkõige toiduaineteturu kaitseks. Eesti erineb teistest siirderiikidest oma eriti liberaalse kaubanduspoliitika poolest (Kaminski 1999, lk. 4). Siirderiikides rakendatavad enamsoodustusrežiimi tollimäärad on esitatud tabelis 2.

Tabel 2

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide enamsoodustusrežiimi keskmised tollimäärad

Riik	Keskmine tollimäär (%)
Poola	7,7
Ungari	9,6
Sloveenia	10,7
Tšehhi	6,3
Slovakkia	3,0
Bulgaaria	16,7
Rumeenia	11,7
Leedu	15,0
Läti	15,0
Eesti	0

Allikas: CEEBICnet 2000, Market Access Sectoral Database 2000.

Eriti kõrged on enamiku KIE riikide tollid põllumajandustoodete osas: Poolas (1997. aastal) 19,52%, Ungaris 22%, Tšehhis keskmiselt 8,7–22%, Leedus ja

Lätis üle 15%. Lisaks rakendatakse Lätis, Leedus, Slovakkias ja Bulgaarias põllumajandustoodete osas kvoote ning Poolas, Sloveenias ja Tšehhis tollimaksuga kvoote. Põllumajandustoodete proteksionismi tase on kõrgeim Ungaris, kes tänu kõrgetele tollimaksudele ja kvootidele on ka ainuke siirderiik, kelle põllumajandustoodete kaubandusbilanss on ülejäägiga. Põllumajandustoodetest kaitstakse peamiselt liha, piimatooteid, teravilja ja jahu. Paljudes KIE riikides on ka kõrged alkoholitollid, ulatudes näiteks Poolas 369%-ni (CEEBICnet 2000). Leedus rakendatakse suhkrule baastariifina 87%-st määra ja kangele alkoholile 100% tollimäära (Eesti Välisministeerium 2000).

Mõnede siirderiikide tollimaksumäärad võrreldes Euroopa Liidu keskmiste tollimaksumääradega tootegruppide lõikes on esitatud tabelis 3. Tootegruppide lõikes rakendatakse näiteks Ungaris seejuures üksnes tekstiilitoodete osas väiksemat tollimäära kui Euroopa Liidus. Tšehhi omab Euroopa Liiduga suhteliselt sarnast tollide struktuuri, kusjuures tööstuskaupade kaalutud keskmine tollimäär on üksnes 1% võrra suurem kui Euroopa Liidus.

Tabel 3

Kaalutud keskmine Uruguai vooju järgne enamsoodustusrežiimi tollimäär valitud Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ja Euroopa Liidus (määr, %)

Tootegrupp	Uruguai vooju järgne enamsoodustus tollimäär				Erinevus Euroopa Liidu ja kandidaatriigi tollimääras		
	Tšehhi	Ungari	Poola	EL	Tšehhi	Ungari	Poola
Puit, paber, mööbel	4,8	3,3	5,3	0,3	4,5	3,0	5,0
Tekstiil, rõivad	6,6	8,5	10,4	8,7	-2,1	-0,2	1,7
Nahk, kingad, kumm	3,4	6,5	8,0	4,9	-1,5	1,6	3,1
Metallid	1,9	3,9	5,2	1,0	0,9	2,9	4,2
Keemiatooted	4,1	4,2	7,3	3,8	0,3	0,4	3,5
Transpordivahendid	6,9	16,1	10,7	5,5	1,4	10,6	5,2
Mitteelektrilised masinad	3,3	7,5	6,4	1,4	1,9	6,1	5,0
Elektrilised masinad	5,4	8,8	9,5	5,4	0	3,4	4,1
Mineraaltooted	1,8	2,5	2,2	0,5	1,3	2,0	1,7
Muud töödeldud tooted	2,5	4,6	5,8	2,5	0	2,1	3,3
Tööstustooted kokku	3,8	6,8	6,9	2,8	1	4,0	4,1

Allikas: Kaminski 1999, lk.10.

Sloveenias tööstuskaupadele rakenduv aritmeetiline keskmine tollimäär on 7,7 % (vt. tabel 4), mis on aga madalam kui näiteks Poolas ja Ungaris (Kaminski 1999, lk. 11). Sloveenia jääbki oma proteksionismi taseme poolest Tšehhi ja Ungari vahepeale. Teistest kandidaatriikidest erinevalt ei rakenda Eesti tööstuskaupadele üldse tollilisi kaubanduspiiranguid. Võttes aluseks tabelis 3 esitatud andmed, võib öelda, et Eesti 0-tollimäära ja Euroopa Liidu keskmiste tollimäärade vahe on veelgi suurem kui teistel Kesk- ja Ida-Euroopa riikidel.

kidel nelja tootegrupi osas (tekstiil, nahatooted, keemiatooted ja elektrilised masinad).

Tabel 4

Valitud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide enamsoodustusrežiimi aritmeetilised keskmised tollimäärad võrdlusena Euroopa Liiduga (määr, %)

Riik	Põllumajandus- toodete keskmise tollimäär	Tööstustoodete keskmise tollimäär	Kõigi toodete keskmise tollimäär
Poola	36,1	10,9	16,4
Ungari	37,1	8,2	14,3
Sloveenia	12,4	7,7	8,8
Tšehhi	8,7-22	-	6,3
Eesti	14,5	0	1,4
Euroopa Liit	9,4	4,2	5,3

Allikad: CEEBICnet 2000, Market Access Sectoral Database 2001; Kaminski 1999; Riigi Teataja I 1999.

Olemasolevad Euroopa Liidu ja kandidaatriikide tollid tekstiilitoodetele peaksid kaduma 2004. aastaks (CEEBICnet 2000). See tähendab, et Euroopa Liiduga ühinemisel langeb Euroopa Liidu tekstiilitoodete välistoll kokku KIE maade tekstiilikaupade tolliga ning Eesti ei ole kohustatud antud kaubagrupi osas üle võtma Euroopa Liidu kõrget tekstiilitoodete tollimäära (juhul kui ühinemine ei toimu enne 2004. aastat). Nagu tabelist 3 selgub, on Ungari ja Tšehhi tollimäärad just naha- ja tekstiilitoodete osas madalamad Euroopa Liidus rakendatavatest. Poola tollimäärad on tabelis 3 toodud gruppide lõikes kõrgemad kui Euroopa Liidus, mis tähendab suhtelist suurt tollimäärade reduktsiooni Poola ühinemisel liiduga.

Lisaks Kesk- ja Ida-Euroopa riikide välistollidele ja põllumajanduspoliitika erinevustele on oluline, milliste liiduväliste riikidega omavad kandidaatriigid vabakaubanduslepinguid. Euroopa Liiduga ühinedes muutuvad vabakaubanduslepingud kehtetuks nende riikidega, kellega Euroopa Liit ei oma analoogset vabakaubanduslepingut. Vabakaubanduslepingute tühistamisel võivad avalduda kaubavahetuse ümbersuunamise efektid kaubavahetuses seniste vabakaubanduslepingu partnerriikidega. Esimeses läbirääkimiste voorus osalevate KIE riikide vabakaubanduslepingud on toodud tabelis 5. Olulised on eelkõige lepingud riikidega, kes ei kuulu vaadeldava viie siirderiigiga samasse blokki või kellega sõlmitud vabakaubandusleping on soodsam Euroopa Liidu bilateraalset vabakaubanduslepingust antud riigiga. KIE riikide tollid ja kvoodid kaubavahetuses Euroopa Liiduga tühistatakse hiljemalt 2005. aastaks, kolmandate riikide suhtes aga asendatakse vabakaubanduslepingud Euroopa Liidu välistollide ja mittetolliliste piirangutega. Tabelist 5 ilmneb, et Sloveenial on vabakau-

banduslepingud Makedoonia ja Horvaatiaga, kelle osatähtsus Sloveenia ekspordis on 14–17% (Slovenian... 1998). Seega on oluline, et Sloveenia säilitaks Euroopa Liiduga ühinemisel soodsad kaubandustingimused Makedoonia ja Horvaatiaga. Sama kehtib ka Eesti kohta, kellel on vabakaubanduslepingud Läti, Leedu ja Ukrainaga.

Tabel 5

KIE riikide vabakaubanduslepingud EL väliste riikidega

KIE riik	Vabakaubanduslepingu partner
Poola	EFTA, Eesti, Läti, Leedu
Ungari	EFTA, Bulgaaria, Eesti, Läti, Leedu, Iisrael, Türgi
Sloveenia	EFTA, Horvaatia, Makedoonia, Iisrael, Leedu, Läti, Eesti, Bulgaaria, Rumeenia, Türgi
Tšehhi	EFTA, Slovakkia, Läti, Eesti
Eesti	EFTA, Läti, Leedu, Ukraina, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Sloveenia

Allikas: Agreements notified... 2000; Eesti Välismajandusministeerium 2000.

Väliskaubanduslikus kontekstis on Euroopa Liiduga ühinemisel Kesk- ja Ida-Euroopa riikide jaoks oluline ka Euroopa Liidu konkurentsiseaduse ülevõtmine. Kui siirderiigid võtavad üle EL-i konkurentsiseaduse, võetakse üle ka varasemalt mainitud dumpingu- ja subsiidiumitevastased abinõud. Kuni liitumiseni on aga Euroopa Liidul õigus kasutada dumpinguvastaseid abinõusid Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele (Hoekman 1998, lk. 22). Seisuga 1. jaanuar 1996 oli Euroopa Liidu poolt siirde- ja arenguriikide suhtes kasutatud 16-st dumpinguvastasest meetmest otseselt siirderiikide vastu suunatud 8 (The Challenge... 1996).

REGIONAALNE INTEGRATSIOON JA MUUTUSED VÄLISKAUBANDUSES

Regionaalse integratsiooni makromajanduslike tagajärgede teoreetilisel analüüsimisel on vaieldamatult kõige enam uuritud tolliliidu moodustamisega kaasnevaid väliskaubanduslikke tulemusi ning heaolu muutust. Erinevatest vaatenurkadest ja erinevatel eeldustel on püütud hinnata, millised muutused kaasnevad omavaheliste tollimaksude kaotamisega ning kolmandate riikide suhtes ühtse tollimäära rakendamisega. Siiski ei saa öelda, et eri majandusteadlased oleksid selles osas jõudnud samadele seisukohtadele.

Eesmärgiga kirjeldada võimalikult täpset reaalselt situatsiooni, on käesolevas brošüüris hinnatud Euroopa Liiduga ühinemise mõju siirderiikide väliskaubandusele ning majanduslikule heaolule kolme aspekti alusel. Nendeks on:

- Vastastikuste varasemate majandussuhete ulatus ja iseloom loomulike (*natural*) kaubanduspartnerite kontseptsioon.
- Regionaalse majandusbloki suurus ning majandusblokiga ühineda sooviva riigi majandusjõud.
- Riigi majanduspoliitika iseloom.

Viimane aspekt tähtsustub eriti Eesti ühinemisel Euroopa Liiduga.

Erinevate teoreetiliste kontseptsioonide hinnangud on kokkuvõtvalt esitatud tabelis 6.

Kõige suurema tõlgendamisvabaduse jätab loomulike kaubanduspartnerite kontseptsioon. “Loomulike” kaubanduspartnerite all peetakse silmas riike, kelle jaoks on kaubavahetusega seotud “loomulikud” kulud madalad: reeglina on tegemist naaberriikidega, kellel on sarnane keeleline ja kultuuriline taust ning analoogne õiguslik korraldus (Nordström 1995, lk. 56). Samuti on nende omavaheline kaubavahetus juba enne liidu loomist või liitu astumisel suhteliselt kõrge (Krugman 1991, viidatud Fernandez 1997, lk. 4 vahendusel). Majandusteadlased toetavad selles küsimuses valdavalt ka praktikas kinnitust leidnud DeRosa seisukohta (vt. tabel 6), mille kohaselt regionaalse integratsiooni negatiivsed efektid on loomulike kaubanduspartnerite korral peaaegu olematud. Seega peaks vastastikuste ulatuslike majandussuhete korral kõigi KIE riikide eksport Euroopa Liitu ning import EL-ist hõlmavad üle 50% riigi kogueksportist ning koguimportist domineerima suure tõe osusega heaolu suurendav kaubavahetuse loomise efekt (vt. ka Varblane 1999).

Siiski on seda kontseptsiooni teravalt kritiseerinud Bhagwati ja Panagariya, kelle arvamus kohaselt ei saa loomulikke kaubanduspartnereid määratleda eelnevalt toodud kriteeriumide järgi, sest kaubavahetuse ümbersuunamine ei sõltu mitte kaubavahetuse mahust, vaid kaupade asendamise elastsusest, mis on üldtunnustatud seisukoht (kaupade asendamise elastsus on reeglina ka empiirilistes uurimustes oluline muutuja). Samuti leiavad nad, et pikk distants muudab eksportiva riigi ekspordipakkumise kõvera kõrgete transpordikulude tõttu elastsemaks, mis tähendab, et tegelikult võib kaubanduskokkulepe kaugemal asetseva riigiga olla isegi atraktiivsem kui naaberriigiga (Bhagwati et al. 1998, lk. 1131). Seega väidavad Bhagwati ja Panagariya, et loomulike kaubanduspartnerite kriteeriumid sellisel kujul, nagu neid traditsiooniliselt käsitletakse, ei taga tulemust, milles kaubavahetuse ümbersuunamise efektid on tähtsusetud ja riigi võit regionaalse integratsiooni tulemusena kindel.

Üldlevinud arvamus kohaselt võidab väikese majandusjõuga riik integreerumisel suure majandusblokiga. Seega sellest aspektist lähtuvalt võime prognoosida majandusliku heaolu suurenemist siirderiikides Euroopa Liiduga ühinemisel. Samas võivad ka siin kõne alla tulla mõned negatiivsed aspektid (vt. tabel 6).

Omapärase tulemuseni jõudsid Panagariya ja Bhagwati ka uurides avatud majandusega riikide vahelise majandusbloki moodustamist, mille korral levinud arvamuse kohaselt domineerib kaubavahetuse loomise efekt.

Tabel 6

Tolliliidu loomise ja sellega ühinemise makromajanduslikud tagajärjed

Analüüsi objekt	Krugman	Bhagwati ja Panagariya	Schiff	DeRosa	Muud
“Loomulike” (natural) kaubanduspartnerite kontseptsioon	“Loomulike” kaubanduspartnerite vahelise integratsiooniga paranevad võimalused heaolu suurendamiseks, sest ümbersuunamisest tulenevad heaolu kaotused on suhteliselt madalad.	KRIITIKA “Loomulikke” kaubanduspartnereid ühendava majandusbloki korral on tollitulu mitteleaekumisest tulenev heaolu kaotus tõenäoliselt suurem kui tootmise ja tarbimisega seotud heaolu tõus.		Mastaabisäästu avaldumisel ei kaasne “loomulike” kaubanduspartnerite vahelise regionaalse integratsiooniga olulist kaubavahetuse ümbersuunamist.	<i>Park</i> : Mida väiksem on regionaalses kaubavahetuse osatähtsus kogu kaubavahetuses, seda suurema tõenäosusega kaasneb kaubavahetuse ümbersuunamine.
		Krugmani kriteeriumi alusel ei saagi määratleda loomulikke kaubanduspartnereid, sest kaubavahetuse ümbersuunamine ei sõltu mitte kaubavahetuse mahust, vaid kaupade asendamise elastsusest. Kaubanduskokkulepe kaugemal asetseva riigiga võib olla isegi atraktiivsem kui naaberriigiga.			
Majandusblokkiga ühineva			Väikese majandusjõuga riik võidab		<i>Puga ja Venables</i> : Väike riik võidab

Analüüsi objekt	Krugman	Bhagwati ja Panagariya	Schiff	DeRosa	Muud
riigi suurus			majanduslikult, kui ta on suure majandusbloki liige ning ta import teistest majandusblokki kuuluvatest riikidest on väike.		integratsioonist suure riigiga, sest osa suure riigi tööstusest paikneb ümber väikesse riiki. KRIITIKA: <i>Kowalczyk</i> ja <i>Wonnacott</i> : Suur riik võidab integratsioonist rohkem kui väike riik, sest majanduslik kese paikneb suures riigis.
Riigi majanduspoliitika iseloom		KRIITIKA: Avatud majandusega riikide integreerumisel domineerib kaubavahetuse ümbersuunamise efekt ning nii liikmesriikide, majandusbloki kui maailmamajanduse heaolu väheneb.			<i>Teised autorid</i> : avatud majanduse korral domineerib kaubavahetuse loomise efekt, mis on seda suurem, mida avatum on majandus.

Bhagwati ja Panagariya käsitluses aga domineerib avatud majandusega riikide integreerumisel kaubavahetuse ümbersuunamise efekt ning nii liikmesriikide, majandusbloki kui maailmamajanduse heaolu väheneb (Bhagwati 1993, lk. 61). Protektsionistliku riigi esialgne import partnerriigist on väike. Protektsionismi kadumisel impordi maht tõenäoliselt suureneb ning sellega võib kaasneda varasemalt protektsionistliku riigi jaoks impordi hindade langus, mis tähendab kaubavahetuse loomise efekti avaldumist. Kuivõrd ka esialgse impordi maht oli väike, ei kaasne majandusbloki moodustamisega olulist tollitulu äralangemist ja sellest tulenevat heaolu vähenemist. Vastupidine on aga olukord suhteliselt avatud kaubanduspoliitikaga riigi ühinemisel regionaalse majandusbloki. Integratsiooniga ei kaasne impordi hindade langust ning kaubavahetuse loomise efekti avaldumine on ebaselge. Kaasneb kaubavahetuse ümbersuunamine ja majanduslik heaolu väheneb. Selline oht võib ilmneda just Eesti kui väga liberaalse majanduspoliitikaga siirderiigi puhul.

Lisaks eelnevale mängivad majandusbloki ühinemisel rolli ka muud aspektid. Olgu siinkohal nimetatud neist mõned. Näiteks suurendab regionaalne integratsioon majanduslikku heaolu mastaabisäästuefektide avaldumise, konkurentsi intensiivistumise ning investeringute suurenemise kaudu. Euroopa Liidu lõunalaienemise kogemus on näidanud, et otseinvesteringute vood uutesse liikmesmaadesse suurenevad pärast liiduga ühinemist märkimisväärselt. Kuna otseinvesteringud ja eksport on teoreetilistes kontseptsioonides omavahel tihedas seoses, peaks otseinvesteringute ulatuslikum sissevool teoreetiliselt hinnatuna suurendama võimaliku ühinemise korral KIE riikide ekspordipotentsiaali. Majanduslik heaolu suureneb läbi tehnoloogia ülekandumise.

REGIONAALSE INTEGRATSIOONI TAGAJÄRGEDE EMPIIRILISED UURIMUSED

Paljud autorid on uurinud empiiriliselt regionaalse integratsiooni tulemusi ja efekte, mille ilmumist teooria prognoosib. Järgnevalt kõrvutatakse erinevate autorite uurimistulemusi. Seejuures keskendutakse empiirilistele uurimustele, milles on analüüsitud riigi liitumist suure arenenud kaubandusbloki.

Regionaalse integratsiooni tagajärgede uurimused jagunevad põhimõtteliselt kaheks: empiirilised ja analüütilised (DeRosa 1998, lk. 49). Empiirilise uurimuse põhiline raskus seisneb integratsioonist tingitud muutuste ja teiste majanduslike mõjude eraldamises üksteisest. Lisaks eeldavad nad ulatuslike statistiliste aegridade olemasolu. Lihtsamad empiirilised uurimused põhinevad intensiivsuskoeffitsientidel (Foroutan 1998, lk. 3) ja keerulisemad ökonomeetrisel mudelitel ning põhilise analüütilise uurimismeetodina on kasutusel programmeeritud tasakaalumudel (Baldwin et al. 1995, lk. 1625).

Kõige esimesed regionaalse integratsiooni tulemuste uuringud teostati Euroopa Ühenduse loomise ja Suurbritannia liitumise osas, leides, et kaubavahetuse

ümbersuunamise efektid olid neil juhtudel suhteliselt väikesed (vt. Balassa 1975, lk. 104). Samas on aga hilisemate liitumiste korral täheldatud suhteliselt suurt kaubavahetuse ümbersuunamist põllumajandustoodete osas. Lõuna-Euroopa riigid (Hispaania, Portugal, Kreeka) hakkasid pärast ühendusega liitumist importima teravilja ja muid põllumajandussaadusi Euroopa Ühendusest, mitte enam madalate kuludega tootjalt Ameerika Ühendriikidest või Austraaliast (Fernandez 1997, lk. 4). Euroopa Ühendusega vabakaubanduslepinguid omanud Põhja-Euroopa riigid ostsid aga oliiviõli ja teisi tööjõuintensiivseid põllumajandussaadusi Lõuna-Euroopa tootjalt, mitte aga Põhja-Aafrika odavatest allikatest. Suurbritannia Euroopa Ühendusega liitumise üheks oluliseks vastuargumendiks oli väide, et tolliliiduga ühinemine põhjustab piimatoodete hinna tõusu, mida seni osteti Uus-Meremaalt (Winters 1993, viidatud Fernandez 1997, lk. 4 vahendusel). Fajarnes ja Sinclair leidsid oma analüüsis, et Hispaania puhul ilmnes tollase Euroopa Ühendusega liitumisel kaubavahetuse ümbersuunamine Argentiinast, Ekvadorist ja Mehhikost (Fajarnes *et al.* 1997). Kreeka ühinemisel Euroopa Ühendusega moodustas kaubavahetuse loomine 2% Kreeka impordist. Portugali ja Hispaania ühinemisel oli nende omavaheline kaubavahetuse loomine 8,9% nende impordist ja kaubavahetuse loomine EL-iga 2,9% impordist (Bayoumi *et al.* 1995, lk. 20). Portugali ja Hispaania ühinemine Euroopa Liiduga ja tollide vähendamine Euroopa Liidu välistolli tasemele suurendas oluliselt importi ja halvendas kaubandusbilanssi (Rohmann 1997, lk. 266).

Samuti on mitmed uurimistööd näidanud, et Euroopa Liiduga ühinemise korral võivad negatiivsed efektid kaubavahetuses kolmandate riikidega ületada tolliliiduga liitumisest tulenevaid positiivseid efekte. Näiteks Suurbritannia oli kohustatud ühinemisel Euroopa Ühendusega tühistama vabakaubanduslepingud Iirimaa, Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsiooni ja oma endiste koloniaalmaadega, mis mõjutas Suurbritannia kaubandust (The Economics... 1994, lk. 72). Balassa teostatud uurimus Suurbritannia ühinemise kaubanduslike efektide kohta näitas, et Euroopa Liiduga ühinemise tõttu toimus Suurbritannias tootmises 1,5%-line langus, samuti halvenes kaubandusbilanss (McDonald, Dearden 1994, lk. 8).

Kokkuvõttes võib öelda, et regionaalse integratsiooni praktikas on kinnitust leidnud nii kaubavahetuse loomine kui ka ümbersuunamine, kuigi eri autorite hinnangud on kaubavahetuse ümbersuunamise ulatuse osas erinevad. Samuti on Euroopa Ühenduse senine laienemiskogemus näidanud, et kaubavahetuse ümbersuunamine mõjutab reeglina kõige rohkem põllumajandussektorit. Kaubavahetuse ümbersuunamine on olnud suurem neis riikides, kus regionaalse integratsiooni eelselt on valitsenud tugevad kaubandussidemed blokiväliste riikidega (Suurbritannia, Hispaania).

EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISEST TULENEVAD MÕJUD KESK- JA IDA-EUROOPA RIIKIDE KAUBANDUSELE

Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikide senises kaubavahetuses toimunud muutuste mõõtmiseks võib kasutada suhtelistel kaubavahetuse intensiivsuse koefitsientidel põhinevat meetodit, mida on KIE riikide ekspordi käsitlevates uurimustes varem kasutanud Ferreira (Ferreira 1995). Analüüs põhineb nn. Walbroeck'i meetodil, mis hõlmab järgmisi etappe:

1. lähtudes kaubavahetuse mahust liberaliseerimise järgsel aastal, leitakse kaubavahetuse intensiivsuse koefitsiendid liberaliseerimise eelsel aastal,
2. leitakse kaubavahetuse maht liberaliseerimise järgsel aastal, kui kaubavahetuse intensiivsuse koefitsiendid oleksid jäänud endiseks (hüpoteetiline kaubavahetuse maht),
3. leitakse tegeliku ja hüpoteetilise kaubavahetuse vahe liberaliseerimise järgsel perioodil.

Ferreira käsitlest lähtuvalt tuleb Walbroeck'i meetodit kasutades leida kaubavahetuse liberaliseerimise osatähtsus Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euroopa Liidu vahelistes suurenenud kaubavoogudes.

Käesoleva brošüüri autorid rakendasid Walbroeck'i meetodit kõigi Kesk- ja Ida-Euroopa riikide kohta. Autorid jõudsid järgmistele järeldustele.

- Senises vastastikus kaubavahetuses suurenes pärast vabakaubanduslepingute sõlmimist Euroopa Liitu suunduva ekspordi absoluutmaht Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, kuid kaubavahetuse intensiivsuse vähenemise tõttu oli ekspordi mahu suurenemine oodatust väiksem. Siinkohal tuleb arvestada aga ka asjaolu, et tendents kaubavahetuse intensiivsuse vähenemisele võib olla suuresti tingitud hoopis aegrea lühidusest.
- Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omavahelises kaubanduses on analoogselt täheldatav kaubanduspiirangute kaotamisest tulenev kaubavahetuse suurenemine. Seega võib väita, et Euroopa Liiduga integreerumine pole vähendanud üleminekumaade omavahelist kaubandust. Ainsaks erandiks on siinkohal Tšehhi, kelle kaubavahetuse maht on eelkõige Slovakkiaiga vähenenud. Samas on raske öelda, kas see muutus on tingitud Euroopa Liidu poolt kaubanduse liberaliseerimisest või kaubanduspiirangute suurendamisest Tšehhi ja Slovakkia omavahelises kaubavahetuses.
- Üldiselt võib öelda, et kõigi Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ekspordi intensiivsus Sõltumatute Riikide Ühendusega on vähenenud, kuid ka siin on raske määratleda, kui suur osa sellest on tingitud SRÜ-poolsetest kaubanduspiirangutest ja kui suur osa kaubavahetuse ümbersuunamisest Euroopa Liitu.
- Kaubandustõkete alandamine Kesk- ja Ida-Euroopa riikide poolt Euroopa Liidu suhtes on kaasa toonud impordi kasvu Euroopa Liidust. Seejuures ületab liberaliseerimise tulemusena suurenenud impordi absoluutväärtus

kaubavahetuses Euroopa Liiduga ekspordi vastavat muutust. Erandiks üksnes Sloveenia, on ka impordi intensiivsus Kesk- ja Ida-Euroopa riikide kaubavahetuses Euroopa Liiduga pidevalt kasvanud. Lõplikke järeldusi ei luba teha aga aegre lühidus.

- Sarnaselt ekspordiga on avaldunud positiivseid efekte ka üleminekuriikide omavahelises impordis. Vaatamata impordipiirangute alandamisele kaubavahetuses Euroopa Liiduga pole siirderiikide omavaheline kaubandus selle tagajärjel enamasti vähenenud (v.a. Tšehhis ning osaliselt ka Ungaris, Slovakkias ja Eestis). Tšehhi ja Slovakkia impordi vähenemine on loomulik, arvestades nende varasemaid tihedaid kaubanduskontakte. Ungari puhul võib olla tegemist kaubavahetuse ümbersuunamise efektiga, sest liberaliseerimise tulemusena tekkinud impordi kasv on suhteliselt suur.
- Samuti sarnaselt ekspordiga on tunduvalt vähenenud siirderiikide impordi intensiivsus kaubavahetuses SRÜ riikidega. Samas ei ole jällegi võimalik öelda, kas muutused tingis üksnes Kesk- ja Ida-Euroopa riikide poolne tollide rakendamine SRÜ riikidele, omavahelise kaubavahetuse liberaliseerimine või impordi ümbersuunamine Euroopa Liidu riikide kaupadele.

Siiski pole ka eeltoodu põhjal võimalik üheselt öelda, kas vastastikuste suhete arenemise vältel sõlmitud lepingud Euroopa Liiduga on avaldanud üleminekumaade majandustele tervikuna positiivset või negatiivset mõju. Regionaalse integratsiooni tagajärgede hindamise teoreetiliste kontseptsioonide põhjal võib öelda, et kaubanduspiirangute vähendamisest saavad kasu eelkõige tarbijad, sest seeläbi alanevad kaupade hinnad. Siiski tuleb arvestada asjaolu, et väikese ja suure riigi vahelise kaubavahetuse liberaliseerimisest tulenev konkurentsi suurenemine võib mõjuda väikese riigi tootjatele negatiivselt.

Seega on vastastikuse kaubavahetuse liberaliseerimisest tulenev impordi kasv Kesk- ja Ida-Euroopa riikides olnud positiivne selles mõttes, et diferentseeritud toodangule juurdepääsu ja madalamate hindade tõttu suurendab see lühikeses perspektiivis tarbijate kasu. Teisest küljest on ekspordi kasv kaubavahetuses EL-iga jäänud alla impordi kasvule – see ka jastub üleminekumaade väliskaubanduse defitsiidis suhetes Euroopa Liiduga.

Ehkki 16. juulil 1997. aastal avaldatud Euroopa Komisjoni arvamuses kavandatava idalaienduse võimalike mõjude kohta hinnatakse KIE riikide Euroopa Liiduga ühinemisel ilmnevat otseselt kaubandustulemusi suhteliselt piiratuks (vt. Agenda 2000, osa II, ptk. 1.2), kaasneb aja vahemikul 1981–1986 asetleidnud Euroopa Liidu lõunalaienemise (Kreeka, Portugali ning Hispaania liitumine selleaegse Euroopa Ühendusega) kogemustele tuginedes eelkõige mittetolliliste kaubanduspiirangute (dumpinguvastased ja subsiidiumivastased meetmed, *safeguard*-klauslid vm.) tühistamisega tõenäoliselt vastastikuse kaubavahetuse oluline kasv. Idalaiendusega kaasnevat mõjusid hindavate gravitatsioonimudelite kohaselt intensiivistaks Kesk- ja Ida-Euroopa maade ühinemine Euroopa Liiduga vastastikuseid majandussuhteid, suurendades üleminekumaade ekspordipotentsiaali 30–45% ning impordipotentsiaali 15–45% (Brücker 1997). Berliini majandusinstituudi *ex post* gravitatsioonimudeli järgi

võib oodata Euroopa Liidu ja KIE riikide vahelise kaubavahetuse edasist kasvu, kui siirderiikides jätkatakse reforme. Mudel töötab veelgi intensiivsemat vastastikust kaubavahetust, kui üleminekumaad saavad Euroopa Liidu liikmeks (Weise *et al.* 1997).

Berliini Majandusinstituudi andmetel võivad KIE maad saada suhteliselt suurt tulu põllumajandustoodete turu avanemisest (Weise *et al.* 1997). Samas on põllumajanduspoliitika muutumas EL-i idalaienemise takistuseks, sest seni pole otsustatud, kuidas CAP-i KIE riikide suhtes rakendada. Selleks on kaks mõeldavat stsenaariumit: 1) CAP-i reformimine ja 2) CAP-i mitterakendamine KIE riikide suhtes. Kolmanda stsenaariumina on uuritud ka CAP-i rakendamist praegusel kujul, kuid siis eeldaks see täiendava 7 miljardi euro eraldamist Euroopa Liidu eelarvest. CAP-i reformimise korral WTO soovitude kohaselt ulatuks idalaienemisest tulenev täiendav finantseerimine aga 2 miljardi euron, mis on tunduvalt vähem kui eelmisel juhul (Josling *et al.* 1998, lk. 40). Bachi ja Frandseni järgi suureneks KIE põllumajandustoodang nii impordikvootide tõstmise kui ka CAP-i reformimise korral, kusjuures eriti märkimisväärne oleks kasv siirderiikide teravilja ja piimasaaduste toodangu ning ekspordi osas (Bach *et al.* 1998, lk. 15–16).

Assotsiatsioonilepingutega on Euroopa Liit juba vähendanud tolle ja kvote impordile KIE riikidest, kuid Brückeri uurimuse järgi muutub tollide vähendamine peaaegu olematuks EL-i dumpinguvastase tegevuse tõttu tekstiiltoodete, metallide ja puidutoodete osas (Brücker 1997). KIE riikide EL-iga ühinedes dumpinguvastased tollid kaovad. Seega peaks EL-iga ühinemine intensiivistama nii tekstiiltoodete kui ka ressursiintensiivsete tööstuskaupade ekspordimist EL-i, mille puhul KIE riikidel on tegelikult suhteline eelis. Samas võib liiduga ühinemine mõjutada kaubavahetust ressursiintensiivsete kaupade osas negatiivses suunas, sest EL-i välistoll ja dumpinguvastane tegevus on ilmselt proteksionistlikum kui KIE riikide oma. Suhteliselt kõrgemate välistollide ülevõtmisel kallineksid KIE riikides ressursside hinnad, mis vähendaks nende suhtelist eelist ressursiintensiivsete kaupade ekspordimisel EL-i. Täpseid järeldusi on siinkohal aga raske teha, sest puuduvad andmed selle kohta, kuivõrd ulatuslik on EL-i dumpinguvastane tegevus.

Fidrmuc on uurinud kaubavahetuse mahu muutust Slovakkia näitel, eeldades, et antud riik jääb lainemisläbirääkimistest välja. Gravitatsioonimudeli põhjal selgus, et Slovakkia mittekaasamine EL-i idalaienemisse mõjub negatiivselt ekspordile Tšehhiga. Samas paraneks Slovakkia ligipääs Ungari ja Poola turule, kuna viimased peaksid üle võtma EL-i tollimaksud, mis on rahvuslikest tollides madalamad. Siiski oleks Slovakkia ekspordi kasv tervikuna 5% kõrgem juhul, kui Slovakkia kaasatakse EL-i idalaienemisse koos teiste KIE riikidega (Fidrmuc 1999). Arvestades KIE riikide omavahelise kaubavahetuse intensiivsust, on oluline, et EL-iga saaksid korraga ühineda kõik kümme liitumisläbirääkimistel osalevat kandidaatriiki. Dilemma seisneb seejuures aga asjaolus, et EL suudab uusi liikmeid absorbeerida ainult piiratud hulgal, mistõttu pole võimalik kõigi KIE riikide samaagne ühinemine EL-iga.

KIE riikide väliskaubanduspoliitika analüüsimisel ilmnes, et enamiku vaadeldud siirderiikide (v.a. Eesti) tollid EL-i välistele riikidele on tunduvalt kõrgemad kui EL keskmine välistoll. Väliskaubandusteooriale tuginedes võib väita, et KIE riikides ilmnevad EL-i madalama välistolli ülevõtmise tulemusena impordi kasv ning positiivsed heaoluefektid. Samas on EL-i seniste laienduste kogemus näidanud, et madalama tolli ülevõtmine halvendab märkimisväärselt uute liikmesriikide kaubandusbilanssi.

Teistest KIE riikidest on erinev Eesti olukord, kellele liitumine tähendaks keskmise tolli tõusmist nullilt nelja protsendini, mis toob kaasa impordi vähendamisega kaasnevaid negatiivseid heaoluefekte. Samas võib impordi võimaliku vähenemise tulemusena prognoosida kaubandusbilansi paranemist. Kui kaasata analüüsi ka teise laienemisläbirääkimiste vooru riigid, siis võib sama toimuda ka Slovakkiaiga, kus keskmine toll on mõnevõrra madalam kui EL-is. Siiski on Slovakkia puhul raske öelda, kas kaubavahetuse ümbersuunamisest tekkivad negatiivsed efektid ületavad positiivseid, sest pole teada, millistele kaubagrupidetele rakendatakse EL-ist kõrgemaid tolle. Kaubavahetust ümbersuunavaid efekte võivad KIE riigid piirata, süvendades kaubandussidemeid riikidega väljaspool EL-i. Lisaks saab ka EL tänu oma suurele läbirääkimisjõule vähendada tolle ja muid kaubandusbarjääre suhetes SRÜ-ga.

Tolliliidu loomise teoreetiliste tagajärgede põhjal võib lisaks öelda, et kesk- ja pikaajaliselt viivad avatus ja integratsioon kõrgema tehniliste edusammude määrani ja suurema produktiivsuse, ergutades ühtlasi SKP kasvu. Brückeri hinnangu kohaselt kasvab KIE riikide SKP Euroopa Liiduga ühinemise tulemusena 4,5% aastas ning sissetulekute tase läheneb järk-järgult liidu seniste liikmesriikide tasemele. Erinevus sissetulekute tasemes võib muutuda poole väiksemas aga alles 25 aasta jooksul (Brücker 1997).

KOKKUVÕTE

Alates 1990-ndatest aastatest on Kesk- ja Ida-Euroopa riikide peamiseks väliskaubanduse prioriteediks olnud ühinemine Euroopa Liiduga. Samas on aga vastastikustes suhetes juba enne EL-i võimalikku idalaiendust ilmnenuid märkimisväärseid probleeme. Mitmel põhjusel (assotsiatsioonilepingutes sisalduvad EL-i poolsed kaitseklauslid, informatsioonilised ja infrastruktuursed barjäärid, vähenev nõudlus EL-i mõningates regioonides siirderiikide toodetele vms.) on EL-i ja siirderiikide kaubandusbilanss üleminekumaade seisukohast sügavas defitsiidis. Eeltoodust tulenevalt on eriti tähtis hinnata Euroopa Liidu idalaienemisel Kesk- ja Ida-Euroopa riikide jaoks ilmnevaid väliskaubanduslikke tagajärgi. See oligi käesoleva brošüürieesmärgiks.

Analüüsi tulemusena jõuti järgmistele järeldustele:

- Euroopa Liiduga ühinemisel ülevõetav välistoll mõjub KIE riikidele erinevalt. Enamikus KIE riikides, kus senine toll on kolmandate riikide suhtes kõrgem kui EL-i keskmine toll, toob liiduga ühinemine ilmselt kaasa impordi suurenemise ja kaubandusbilansi halvenemise. Erandiks on vaadeldavatest riikidest siin Eesti, kus kõrgem välistoll võib tuua impordis kaasa negatiivseid efekte.
- Positiivseid efekte võib kaasa tuua Euroopa Liidu dumpinguvastaste tollide eemaldamine KIE maade EL-i suunduvalt ekspordilt (eelkõige metallilt ja puidult).
- Intensiivistub põllumajandustoodete eksport ja import, mis on seni olnud mõlemapoolselt proteksionistlik (ainsaks erandiks on siin Eesti).
- Euroopa Liidu varasematele laienemistele tuginedes võib väita, et ühinemise eel suurenevad tõenäoliselt otseinvesteeringute vood KIE riikidesse. Kuna otsesed välisinvesteeringud ja kaubavahetus on tihedas seoses, siis võivad sellega kaasneda ekspordi kasv ja impordi langus.
- Euroopa integratsiooniprotsessi käigus avaldunud tendentse arvesse võttes toob kaubavahetuse intensiivistumine ilmselt kaasa sissetulekute tasemete ühtlustumise, kuigi hinnanguliselt (vt. Brücker 1997) toimub see 25 aasta jooksul.
- Euroopa Liiduga ühinemisel halvenevad KIE riikide kaubandustingimused väliskaubanduses nende riikidega, kellelgi siirderiigid omavad praegu vabakaubanduslepinguid, Euroopa Liit aga mitte. Sloveenia kaubavahetuses omavad näiteks suurt tähtsust vabakaubanduslepingud endise Jugoslaavia riikidega.
- Kuna KIE riikide omavaheline kaubandus on suhteliselt kõrge, siis tooks mõne riigi laienemisest väljajäämine kaasa kaubavahetuse ümbersuunamise.

Peamised majanduspoliitilised ettepanekud, mida eelneva põhjal võib teha, on järgmised:

- Regionaalses integratsioonis osalev riik peab läbirääkimistel silmas pidama kolmandate riikide osatähtsust oma kaubavahetuses. Kui riigil on integratsiooni tulemusena oht jääda ilma soodsatest kaubandustingimustest kolmandate osapooltega, peavad vastavasisulised mõõndused olema läbirääkimiste objektiks.
- Kreeka senine kogemus on näidanud, et ainuüksi väliskaubanduspoliitika liberaliseerimine pole piisav eeldus kaubanduse ja majanduskasvu saavutamiseks ning välisinvesteeringute voo suurendamiseks. Nendest hoopis olulisem on majanduslike reformide jätkamine.

KIRJANDUS

Agenda 2000. The Effects on the Union's Policies of Enlargement to the Applicant Countries of Central and Eastern Europe (Impact Study). Volume II, 1997. [<http://europa.eu.int/comm/dg1a/agenda2000/en/impact/summary.html>]. 11.11.1998.

Agreements notified under GATT Article XXIV.
[<http://www.wto.org/wto/develop/webrtas.htm>]. 12/02/2000.

Bach, C.F., Frandsen, S.E. European Integration and the Common Agricultural Policy. SJFI Working Paper, 1998, June, nr. 1, 29 lk.

Brücker, H. Europäische Union: Osterweiterung beschleunigt Konvergenz. DIW Berlin Wochenbericht, 1997, nr.14. [<http://www.diw-berlin.de/diwwbd/97-14-1.html>]. 16/01/1999.

CEEBICnet. Central and Eastern European Business Information Centre.
[<http://www.mac.doc.gov/eebic/ceebic.html>]. 30/03/2000.

Eesti Välismajandusministeerium. [<http://www.vm.ee/eesti/>]. 15/04/2000.

EU Applicants Trade and Growth take off. Eurostat. Memo 1997, nr. 13, 8 lk.

Fidrmuc, J. Trade Diversion in the "Left-Outs" in the Eastward Enlargement of the European Union. – The Case of Slovakia. Transition Economies, Vienna, 1999, April, Series No. 8. [<http://www.his.ac.at/economics/ecomenu/papers/tranist/his-te8.htm>]. 23/01/2000.

Hansen, J.D., Nielsen, J.U-M. An Economic Analysis of the EU. 2nd Edition. England, McGraw-Hill Publishing Company, 1997, 212 lk.

Hoeller, P., Girouard, N., Colecchia, A. The European Union's Trade Policies and Their Economic Effects. OECD, Paris 1998, Economic Department Working Papers No. 194, 166 lk.
[<http://www.oecd.org/eco/wp/onlinewp.htm#1998>]. 16/02/2000.

Josling, T., Kelch, D., Liapis, P., Tangermann, S. Agriculture and European Union Eastern Enlargement. - Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, US Department of Agriculture, Technical Bulletin 1998, No. 1865, 49 pp. [<http://151.121.66.126/epubs/pdf/tb1865/>]. 03/03/2000.

Kaminski, B. The EU Factor in Trade Policies of Central European Countries. – The World Bank. Policy Research Working Paper, 1999, No. 2239, 32 lk.
[<http://www.worldbank.org/research/trade/archive.html>]. 16/02/2000.

Lukas, Z. Agricultural Reforms in the CEFTA and EU Eastern Enlargement. – Moot-Most. Economic Policy in Transitional Economies, 1998, Vol. 8, No. 2, lk. 143–165.

Market Access Sectoral and Trade Barriers Database.
[<http://mkaccdb.eu.int/mkdb/mkdb.pl>]. 06/04/2001.

Riigi Teataja. Enamsoodustusrežiimi tollimaksuseadus. 1999, nr. I.

Statistics in Focus materjalid:

- Poland External Trade. – Eurostat, External Trade, Statistics in Focus 2/97, 8.lk.
- Czech Foreign Trade. – Eurostat, External Trade, Statistics in Focus 7/97, 8 lk.
- Estonian Foreign Trade. – Eurostat, External Trade, Statistics in Focus 13/98, 8 lk.
- Slovenian Foreign Trade. – Eurostat, External Trade, Statistics in Focus 10/98, 8 lk.
- Hungarian Foreign Trade. – Eurostat, External Trade, Statistics in Focus 5/97, 8 lk.

The Economics of the European Union. Policy and Analysis. New York:
Oxford University Press Inc., 1994, 432 pp.

Weise, C., Brücker, H., Franzmeyer, F., Lohndahl, M., Möbius, U., Schultz, S., Schumacher, D., Trabold, H. Ostmitteleuropa auf dem Weg in die EU. Transformation, Verflechtung, Reformbedarf, 1997.

[<http://www.diw-berlin.de/Studien/deutsch/ost-kurz.htm>]. 16/01/1999.